

Радикальна війна: дані, увага і контроль у XXI столітті

У книзі досліджується цифровий вибух, що охопив поле бою, заволодів нашою увагою і перетворив кожного на учасника нескінченних війн.

Досліджуючи трансформаційний зв'язок між війною та ЗМІ, книжка дає проникливий аналіз того, чому поля битв традиційної геополітики мігрують і мутують у події соціальних мереж.

Метью Форд — старший викладач кафедри міжнародних відносин Сассекського університету, редактор-засновник «Британського журналу військової історії».

МЕТЬЮ ФОРД

РАДИКАЛЬНА ВІЙНА

**ДАНІ, УВАГА І КОНТРОЛЬ
У ХХІ СТОЛІТТІ**

Видавництво
«К Н Т»
Київ - 2024

УДК 355.01

М 54

Matthew Ford
RADICAL WAR
DATA, ATTENTION AND CONTROL
IN THE 21st CENTURY

Переклад українською — Лілія Фаруга

Форд Метью

М 54 Радикальна війна: дані, увага і контроль у XXI столітті. / Метью Форд. — Київ: Видавництво «КНТ», 2024. — 308 с.

ISBN 978-611-01-3389-0

У книзі досліджується цифровий вибух, що охопив поле бою, заволодів нашою увагою і перетворив кожного на учасника нескінченних війн.

Досліджуючи трансформаційний зв'язок між війною та ЗМІ, книжка дає проникливий аналіз того, чому поля битв традиційної геополітики мігрують і мутують у події соціальних мереж.

Метью Форд — старший викладач кафедри міжнародних відносин Сассекського університету, редактор-засновник «Британського журналу військової історії».

ISBN 978-611-01-3389-0

© Видавництво «КНТ», 2024..

ПРОЛОГ

ВІЙНА ПІСЛЯ 11 ВЕРЕСНЯ

Цифровий вибух перекроює поле бою. Він змінює порядок того, на що ми звертаємо увагу, і змінює наше розуміння війни. У книжці *Radical War* ми просимо вас ще раз замислитися про війну і медіа – особливо в контексті змін у тому, як ми споживаємо медіа у XXI столітті.

Визначаючи, що ми розуміємо під війною, ми потрапляємо просто на академічне мінне поле. З 2001 року, за даними Вікіпедії, відбулося 106 воєн. Серед них корпоративні війни, етнічні війни, війни з повстанцями та війни з наркотиками. Були війни за незалежність і війни за ідентичність; війни геноциду і війни за цілі держави. Деякі з воєн перших двох десятиліть XXI століття відомі всім. Інші загубилися на периферії менш поширеної географії. Британські та американські громадяни більше знають про іракську війну (2003-11), але скільки провідних західних інформаційних агентств висвітлювали в прайм-тайм громадянську війну в Чаді (2005-10)?

Хоча ці війни відбувалися по всьому світу, значна їхня кількість мала місце на Близькому Сході, у Північній, Центральній і Західній Африці, у Сахелі, на Сході України, на азіатському субконтиненті та навколо Філіппін. Деякі з цих воєн були переосмислені глобальною війною з терором (GWOT), і їхні герої стали цікаві Сполученим Штатам. Інші мають внутрішню логіку, яка не має нічого спільного з Аль-Каїдою – противником, якого часто називають основним ворогом.

Усі ці війни являють собою підмножину таксономії, що розширюється, в якій практика ведення війни більше не перебуває під головним контролем держав. Як глобально доступний і редагований ресурс, який щомісяця відвідує понад 21 мільярд сторінок, Вікіпедія має більше можливостей для формування дебатів, ніж академіки, можливо, хотіли б визнати. Спираючись на безоплатний словник Мерріама-Вебстера 2014 року, Вікіпедія визначає війну як «стан зазвичай відкритого та оголошеного збройного ворожого конфлікту між державами або націями». Однак спроба осмислити цілу низку війн, які велися протягом останніх двадцяти років, призводить до необхідності розширити концептуальні параметри, за допомогою яких ми намагаємося пояснити ці події.

Прикладом тому може слугувати те, як Вікіпедія застосовує своє визначення війни. Наприклад, Кондовська криза (2004-5 рр.), у якій брали участь македонська поліція та албанські повстанці, зазначена як війна. Однак, згідно з власним визначенням Вікіпедії, даним у вільному перекладі Merriam-

Webster, це не «відкритий і оголошений озброєний ворожий конфлікт між державами або націями».

Аналогічним чином Вікіпедія суперечить сама собі щодо триваючої «війни» в дельті Нігеру (2004-) проти незалежності. Тут нігерійський уряд підтримується низкою країн, але національні держави – не єдині дійові особи. Природні ресурси дельти та присутність компанії Royal Dutch Shell розпалюють конфлікт: Shell звинувачують у фінансуванні груп бойовиків у рамках їхніх зусиль зі збереження контролю над нафтовими родовищами. У 2016 році 15 000 бойовиків здалися, а їхні лідери були взяті під варту для підписання протоколів про амністію. Рахунок загиблих у дельті Нігеру залишається неясним.

Якщо ми хочемо зрозуміти, як виникають ці відмінності в застосуванні визначення війни, то нам необхідно вивчити чинники, які визначають, чому ці конфлікти визначаються як війна. Наприклад, що стосується конфлікту в дельті Нігеру, то ми бачимо, що він практично не висвітлювався в основних ЗМІ на Заході до 2006 року, коли про нього повідомила Бі-бі-сі. До цього історія висвітлювалася переважно африканськими інформаційними агентствами.

У зв'язку з цим виникає кілька запитань. Що вважається війною? Хто брав участь у написанні статті про конфлікт у Нігері у Вікіпедії? Як формують своє розуміння того, що таке війна? І як це відображає погляди тих, хто може бути залучений у війну й описувати себе як такого, що перебуває у стані війни? У статті «Радикальна війна» ми розглядаємо війну як

форму політичного насильства, що передбачає «застосування сили для досягнення політичної мети, що здійснюється для поліпшення становища людини або групи, яке визначається їхнім політичним становищем у суспільстві» (OECD 2016). Іноді цю форму насильства називають війною. Іноді – ні. Розглядаючи війну як форму політичного насильства, ми звертаємо увагу на те, як ми дізнаємося про конфлікт і як це впливає на те, як він інтерпретується і засвоюється суспільством.

У цьому контексті стає зрозумілим, чому за двадцять років, що минули з 2001 року, неможливо точно підрахувати загальну кількість загиблих і поранених під час війни. Занадто часто конфлікти розпалюються там, де немає інфраструктури для обліку втрат і наслідків сучасних воєн. Підрахунки кількості загиблих оскаржуються воюючими сторонами, а потім перетворюються на політичну догму. У підсумку ніхто не говорить від імені загиблих.

Натомість кількість загиблих і співвідношення поранених і переміщених осіб осмислюються групою сучасних вчених, неурядовими організаціями, міжнародними цивільними службовцями, представниками зовнішньої політики та військовослужбовцями. Дуже важливо, що ніхто з цих дійових осіб не отримує однаковий доступ до всіх різних видів ЗМІ. Їхні погляди на факти мають різну перспективу, їхнє розуміння розподілене нерівномірно.

Так, наприклад, за оцінками Інституту Вотсона при Університеті Брауна, у період із 2001 до 2020 року щонайменше 800 000 цивільних осіб і військовослужбовців загинули внас-

лідок військових операцій в Іраку, Афганістані, Сирії, Ємені та Пакистані. Кількість загиблих від поранень або хвороб, отриманих унаслідок цих конфліктів, набагато вища. Крім того, за підрахунками Інституту Вотсона, внаслідок цих війн понад 21 мільйон людей стали переміщеними особами, що створює кризу біженців, яка перевищує ту, що була після Другої світової війни.

У статті «Радикальна війна» ми розглядаємо інформаційні, політичні та структурні чинники, які пояснюють, чому наше знання і розуміння війни нерівномірне. Ми розглядаємо, як конструюються та поширюються війна та її репрезентація, як взаємодіють онлайн- та офлайн-медіа, формуючи увагу. Не у всіх є доступ до Інтернету, проте він впливає на наше розуміння війни, причому іноді непомітно. Ми не можемо кількісно визначити, наскільки ЗМІ перебільшують або применшують зв'язок між страхом перед насильством і його ставленням до війни та суспільства. Ми знаємо, що деякі війни висвітлюються більш відкрито, ніж інші.

У цьому відношенні інтернет став вектором обміну знаннями про конфлікти, війни і насильство. За даними Міжнародного союзу електрозв'язку, агентства Організації Об'єднаних Націй, 2019 року Інтернетом користувалися 53,6 відсотка населення Землі, або 4 мільярди людей. За даними Internet Live Stats, станом на 26 листопада 2021 року це число зросло до більш ніж 5,1 мільярда інтернет-користувачів. Далі МСЕ зазначає, що 2020 року 96,7 % населення світу зможуть користуватися мережами мобільного стільникового

зв'язку, 93,1 % – мережами 3G і 84,7 % – мережами 4G. ІКТ також встановили, що в найменш розвинених країнах (НРК) покриття мережами 3G становить 99,3 % у містах і 64,1 % у сільській місцевості, водночас 99,3 % населення НРК мають підписку на мобільні телефони. Що ще цікавіше, за оцінками Statista, у 2021 році у світі буде 6,3 мільярда користувачів смартфонів, порівняно з 3,6 мільярда у 2016 році. Дійсно, станом на 25 листопада 2021 року, згідно з даними Internet Live Stats, на день продається понад 4 мільйони смартфонів. Тепер усі можливості підключення пов'язані з портативними пристроями.

Це допомагає нам зрозуміти, наскільки легко люди отримують доступ до Інтернету з різних частин світу. Ці цифри також показують, що портативні технології відіграють визначальну роль у доступі до інформації. Світ, у якому ми живемо, більше не залежить від підключення до стаціонарного зв'язку (тільки 11,9 % населення світу підключаються до Інтернету таким чином). Навпаки, наше життя визначається і формується доступом до мобільних пристроїв і смартфонів. Доступ до інтернету розподілений нерівномірно. У всьому світі зберігається цифрова нерівність. Ці розриви можна використовувати у своїх цілях. PR-компанії, уряди, збройні сили, спецслужби і цілий ряд інших учасників можуть визначати способи, за допомогою яких ми дізнаємося про події, що відбуваються в різних частинах світу. Однак не можна стверджувати, що життя людей не опосередковане цифровими пристроями.

Таким чином, існує безліч причин, через які одні війни потрапляють у суспільну свідомість в одних місцях, а інші – ні. До 2021 року, однак, відсутність висвітлення у ЗМІ не може вважатися причиною невігластва. Війни тепер посилюються соціальними медіа. Інформація – авторитетна і ненадійна, перевірена і неперевірена – збирається двадцять чотири години на добу, а потім публікується і поширюється на таких платформах, як YouTube, Facebook і Twitter. Громадськість постійно стикається зі шквалом насильства, примусу і вбивств. Усе це плавно переходить із пристрою в руках у свідомість, у пам'ять і, принаймні для декого, миттєво забувається простим рухом екрана. Для інших ті ж самі засоби масової інформації переслідують і ретравмують жертв, не дозволяючи забути про них.

Радикальна війна – це сучасна війна, яка узаконюється, планується, ведеться, переживається, згадується і забувається в безперервному і пов'язаному вигляді, через насичені цифровими технологіями поля сприйняття. Окреслюючи відносини, що виникають між даними, увагою і контролем, Radical War досліджує складні цифрові та людські взаємозалежності, які підтримують політичне насильство сьогодні. Завдяки унікальному міждисциплінарному підходу, ця книжка відображає наш розрізнений досвід конфлікту та висвітлює те, що ми називаємо новою екологією війни.

ВСТУП

ВІЙНА В ЕПОХУ СМАРТФОНІВ

Ставлення людей до роботи і технологій сильно змінилося за перші два десятиліття XXI століття. Емблемою цих змін став iPhone і покоління смартфонів, які він породив. З'явившись 2007 року, ці пристрої дають змогу записувати події, знаходити роботу, керувати колективом, визначати своє місце розташування на планеті, викладати свої враження в соціальні мережі, отримувати іпотеку, читати газети, замовляти таксі, орендувати будинок для відпочинку, купувати практично все й отримувати це з доставкою до своїх вхідних дверей. Коли цей пристрій тільки з'явився, було незрозуміло, як він змінить взаємодію людей з Інтернетом, один з одним і навколишнім світом. Однак повільно, але вірно смартфон і платформи, сервіси та додатки, які є частиною мобільної, підключеної екосистеми, переосмислили інформаційні інфраструктури минулого століття. Ці зміни призвели до появи величезних обсягів даних. Ці дані можна добувати для виявлення закономірностей і розуміння, розкриваючи особисті вподобання людей і допомагаючи нам зрозуміти їхню пове-

дінку. На думку Всесвітнього економічного форуму, ці зміни відображають зародження четвертої промислової революції.

Рушійною силою цієї технологічної революції є здебільшого, але не тільки, високотехнологічні підприємці із Кремнієвої долини. Самі ІТ-системи виникли завдяки прагненню американських військових забезпечити безпеку зв'язку в разі ядерного конфлікту. Однак, не маючи необхідних фінансів і ноу-хау, щоб отримати більше користі від систем, які спочатку спонсорували військові та уряд США, венчурні фірми підтримали низку технологічних стартапів, які надалі допомогли сформуванню обчислювальної техніки в останні десятиліття двадцятого століття. Це дало змогу розкрити потенціал систем зв'язку, які спочатку фінансував уряд США. У результаті в районі затоки Сан-Франциско було створено центр технологічних інновацій, який став домівкою для багатьох підприємців, фінансистів і технологів, які становлять сьогодні значну частину тих, кого ми можемо назвати віртуальними класами (О'Мара 2020).

Для цих висококваліфікованих технологів не характерні конвеєрні методи праці. Натомість віртуальні класи ХХІ століття працюють через Інтернет і формують команди, що швидко змінюються. Робоче місце небезпечне, але фінансова віддача того варта. Винагорода залежить від того, чи зможуть віртуальні класи порушити наявні бізнес-моделі та замінити людей, матеріали та машини на веб-додатки, аналіз даних і прогнозування, яке дає вказівки. Це стало перетворювальним фактором для суспільства і бізнесу. Зручність використання

комп'ютера для купівлі того, що раніше означало похід до торговельного центру, показала, що споживачів можна переконати використовувати інтернет, щоб робити більше речей онлайн. У міру того як покупці шукали більше можливостей для роботи в дорозі, екосистема смартфонів розширювалася. Тепер смартфон забезпечує роботу гіг-економіки, керуючи робочим процесом і контролюючи продуктивність прекаріатської робочої сили. У результаті ціла низка підприємств змінила принципи управління логістикою та автоматизації ланцюжків створення вартості, взаємодії з клієнтами та управління працівниками. Сьогодні смартфон став «місцем, де ми живемо».

Ці зміни призвели до появи індустрії послуг, що складається з юристів, консультантів і системних інженерів, які стали рушійною силою глобалізації та її головними бенефіціарами. Ці люди впроваджували та управляли аутсорсингом та офшорингом бізнес-процесів і виробництва. Відповідний ефект полягає в тому, що дані тепер витісняють цеглу та розчин, інколи приводячи відомі компанії до краху, в той час, як інші вивільняють прибуток, який інакше був би замкнений у людях, власності та процесах. Таким чином, індустрія професійних послуг допомогла підтримати конкурентоспроможність усталених галузей, чий бізнес-моделі були зруйновані зусиллями віртуальних класів. У поєднанні з низькою вартістю робочої сили, промисловою реформою, вступом до Світової організації торгівлі та обережним використанням угод про вільну торгівлю Китай опинився в особливо вигідному становищі, щоб скористатися змінами в західній діловій прак-

тиці. Це призвело до процесу економічного перерозподілу на користь Китаю, який нині змінює геополітику початку ХХІ століття. Ці геополітичні зміни можуть призвести до розколу або, у випадку Китаю, до від'єднання від решти інтернету (Inkster 2020). Незалежно від того, чи станеться це, ці зміни різко показали безсилля Заходу перед обличчям китайських заходів безпеки в Гонконзі у 2019 і 2020 роках.

Нерівномірний вплив цифровізації та глобалізації по-різному позначився на різних верствах суспільства. Це посилилося після краху банківської системи у 2008 році, який виявив і підкреслив, що деякі верстви суспільства експлуатували більше, ніж інші. Протягом десятиліття після фінансового краху також стало більш очевидно, наскільки сильно глобалізувалися ланцюжки поставок. Місцеві спільноти усвідомлюють, що тепер вони перебувають залежно від рішень, які ухвалюють у віддалених кутках світу. Водночас уряди, які беруть участь у лібералізації економічного порядку, щосили намагаються продемонструвати хоч якусь чуйність до проблем своїх громадян. У США і низці європейських країн жорстка фінансова економія, що настала після фінансового краху 2008 року, підштовхнула ліві політичні партії вліво. Однак цього виявилось недостатньо, щоб знову привернути й мобілізувати електорат, який, на думку декого, був зраджений політичною елітою щонайменше із середини 1990-х років (Lasch 1996). На відміну від лівих, політики-популісти виявилися більш успішними в захопленні суспільної уваги. Дональд Трамп, наприклад, майстерно використовував Twitter, щоб підкреслити лицемірство політичної еліти, безпосередньо

зв'язуючись зі своєю аудиторією і зміцнюючи свою електоральну базу, говорячи про соціальні, культурні та економічні розбіжності. Ця нова форма політичного дискурсу відсунула на другий план політику і факти, а натомість переосмислила політику істеблішменту з погляду корисливих інтересів і ліберальних еліт, які не мають стосунку до влади.

Змінене ставлення суспільства до праці зробило людей уразливими для економічної та політичної експлуатації. Події 11 вересня, GWOT, фінансовий крах 2008 року, Ісламська держава (ІД), російський і китайський реваншизм, а тепер і COVID-19 – усі вони являють собою серію каскадних геополітичних і геоekonomічних подій, які стали можливими і посилювалися завдяки новим технологіям. Урядові бюрократії намагаються пристосуватися до змін, які віщує цифровізація. Збройні сили побудовані для війни двадцятого століття, хоча їх руйнують ті самі сили, які впливають на бізнес і все інше суспільство. Водночас смартфон дає змогу людям брати участь у роботі та конфліктах у такий спосіб, який раніше був немислимий.

Відсутність у нас основи для осмислення цих змін стає очевидною, коли ми дивимося на соціальні мережі. Створені для того, щоб утримувати цифрових індивідуумів, створюючи жагу до переглядів і лайків, соціальні медіа згладжують нашу оцінку політичного насильства, деконтекстуалізуючи його від безпосередніх соціальних обставин і переосмислюючи його через глобальну онлайн-спільноту однодумців. Наприклад, теракт, скоєний лівійським джихадистом у червні 2020 року

у Форбері Гарденс у Редінзі (Англія), завдав глибокої травми сім'ям загиблих і всім присутнім. Три людини загинули і ще троє отримали серйозні поранення. Попри те, що вони самі могли стати жертвами нападника, люди знімали те, що відбувалося, на свої смартфони і викладали ролики на YouTube. Хоча відеозаписи нападів були згодом видалені з YouTube, це масове свідчення насильства було посилено на низці соціальних медіаплатформ. Політика радикалізувалася таким чином, щоб використати тривоги та невдоволення, висловлені в соціальних мережах.

Аналогічним чином, коли в листопаді 2019 року на Лондонському мосту столична поліція застрелила людину, яка прикріпила до тіла фальшиву бомбу, один із перехожих записав інцидент і виклав запис стрілянини у Twitter. Хоча мотиви, дійові особи та географічні місця були різними, публікація матеріалу в соціальних мережах змінила інтерпретацію цих актів насильства. Соціальні мережі відкрили виводище нападу та поліцейської стрілянини для міжнародної аудиторії. Весь світ міг бачити, що відбувається в Британії. Одразу ж ці зображення стали сприйматися в глобальному, а не тільки в місцевому контексті. Це дало змогу відокремити зображення від обставин терактів. У випадку з терактом на Лондонському мосту нападник навмисно прикріпив до себе фальшиву бомбу, намагаючись дати зрозуміти, що здійснює теракт. Однак навмисний акт носіння фальшивої бомби також вказував на те, що нападник хотів спровокувати поліцію на стрілянину. Це означало, що терорист знав поліцейські протоколи застосування вогнепальної зброї та міг використа-

ти ці знання, щоб заманити офіцерів вогнепальної зброї на мученицьку смерть, подавши хибний сигнал. Таким чином, нападник уже звертався до своєї політичної бази, навіть розуміючи, що відштовхує від себе законослухняних британських громадян. Якщо ви дивилися ці події і були наївні щодо британської політики після 11 вересня, то найочевиднішою особливістю цих відео було те, що людей вбивали. Різниця між діями держави і терориста була нівельована. Нові глядачі отримали можливість дивитися, перемотувати, завантажувати, перерозподіляти й обговорювати значення цих актів насильства. Усе це відбувалося способами, не підвладними державі, і відкривало можливості для дискусій з аудиторією далеко за межами Великої Британії.

Взаємодія між підключеними технологіями і незвичайними актами політичного насильства створила нові можливості і виклики для збройних сил. З військової точки зору, мобільні підключені пристрої революціонізують способи організації збройних сил для ведення бойових дій. Хмарні, мережеві та портативні цифрові системи формують уявлення про те, як збройні сили продумують кроки, необхідні для того, щоб пройти шлях від збору інформації про ціль до ухвалення рішення і скидання бомби. Цей «ланцюжок убивств» (Brose 2020) став відкритим для автоматизації, роботизації та застосування штучного інтелекту (ШІ). Водночас дехто уявляє собі військовий Інтернет речей (MIOT) (див. Додаток), де військові датчики виступають як вузли для збору даних і, таким чином, засоби, за допомогою яких можна швидко ідентифікувати цілі. Такі системи здатні виключити людей із

Зміст

ПРОЛОГ	
ВІЙНА ПІСЛЯ 11 ВЕРЕСНЯ.....	3
ВСТУП	
ВІЙНА В ЕПОХУ СМАРТФОНІВ.....	10
РАДИКАЛЬНА ВІЙНА	
ВИЗНАЧЕННЯ.....	25
ВІЙНА І ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ СПРИЙНЯТТЯ.....	28
РОЗУМІННЯ НОВОЇ ЕКОЛОГІЇ ВІЙНИ.....	79
РОЗІРВАНЕ ПОЛЕ БОЮ.....	129
РАДИКАЛЬНЕ МИНУЛЕ.....	176
АРХІВ ЗІ ЗБРОЄЮ.....	212
ТЕХНОЛОГІЇ КОНТРОЛЮ.....	245
ВИСНОВОК.....	286
ЕПІЛОГ.....	296
ДОДАТОК	
ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ.....	300

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Метью ФОРД

**РАДИКАЛЬНА
ВІЙНА:
ДАНІ, УВАГА І КОНТРОЛЬ
У ХХІ СТОЛІТТІ**

Переклад українською — Лілія Фаруга

Підписано до друку 29.10.2024 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 19,25. Тираж 300 прим.

ТОВ «КНТ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 581 від 03.08.2001 р.

[Перейти на сайт →](#)